

KURUCZ GYÖRGY

Adminisztráció és likviditás: gróf Festetics László anyagi helyzete a 19. század első évtizedeiben

Bevezetés

Bakács Istvánnak a magyar főnemesség eladósodásának folyamatát és 17–18. századi hitelügyleteit rekonstruáló művének adatait vizsgálva egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a 18. század utolsó harmadára, vagyis az apai örökségének 1782-ben történt átvételének időszakára, a Magyar Királyság főnemesei családfői között herceg Esterházy Miklós (1714–1790) után gróf Festetics György (1755–1819) rendelkezett a legjelentősebb adósságteherrel. Miközben Festetics jegyzett adósságai 1 160 440 forint (továbbiakban: ft) összeget tettek ki, sógorát, gróf Széchenyi Ferencet 1 040 800 ft, gróf Pálffy Jánost (1728–1791) 908 472 ft, de gróf Batthyány Ádámot (1722–1787), aki utóbb nagybátyjától, Batthyány Károlytól (1698–1772) a hercegi rangot örökölte, „mindössze” 494 390 ft passzíva terhelte.¹

A passzívák állományának belső szerkezetét vizsgálva azonban azt látjuk, hogy Festetics adósságszolgálati kötelezettségeinek jelentős hányadát a két fiútestvérével szembeni, egyenként 200–200 000 ft-os kötelezettségvállalás, továbbá a két férjzetlen húga felé fennálló 30–30 000, míg két férjzett leánytestvére felé 20–20 000 ft-nyi kötelezettség tette ki.² Mindemellett nem elhanyagolható szempont az sem, hogy az elődeitől örökölt adósságok nem presztízspítkezések vagy luxuskiadások folytán halmozódtak fel, hanem a birtokállomány gyarapítása során, pl. a *nova donatio* elnyeréséhez szükséges kincstári becsérték lefizetése, vagy egy-egy újabb birtoktest megszerzése során, az eredeti tulajdonost terhelő adósságok átvállalásával.³

Gróf Festetics György, a magyar művelődéstörténet meghatározó jelentőségű alakja,⁴ kihasználva a francia háborúk kedvező értékesítési lehetőségeit, majorátusi örökségét további vásárlásokkal gyarapította, s rendkívül kiterjedt birtokál-

¹ BAKÁCS ISTVÁN: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII-XVIII. században*, Budapest, Statisztikai Kiadó Vállalat, 1965. 120, 130, 134. Esterházy Miklós herceg passzíva állománya 1776 szeptemberében pontosan 3 617 974 ft 21 krajcárt (továbbiakban: xr) tett ki. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) Esterházy Levéltár (Lt) P 132 2. doboz (d.)/c. No. 1., MNL OL Festetics Lt P 276 778. d. folio (fol.). 2.

² KURUCZ GYÖRGY: „Adósság, hitel, törlesztés. Festetics György pénzügyi helyzete 1782 és 1818 között”. *Századok*, CXL, 2005/3. 539–565.

³ KURUCZ GYÖRGY: *Keszthely grófia: Festetics György*, Budapest, Corvina, 2013. 105–110.

⁴ Az apa által alapított felsőfokú mezőgazdasági tanintézet történetéhez: DEININGER IMRE: *Keszthelyi Magy. Kir. Gazdasági Tanintézet (1865–1885) évkönyve az itt fennálló Georgicon (1797–1848) rövid történeti vázlatával*. Keszthely, Magyar Királyi Gazdasági Tanintézet, 1885., SÜLE SÁNDOR: *A keszthelyi Georgicon 1797–1848*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967; KURUCZ: *Keszthely grófia* i. m. 195–252.

lományt, konszolidált örökséget hagyott elsőszülött fiára.⁵ Gróf Festetics László (1785–1846) újabb birtokvásárlásokkal, illetve apja gyakorlatának megfelelően a korabeli nyugat-európai agrotechnikai, állattenyésztési, állatgyógyászati eredmények alkalmazásával, továbbá tudatos piackutató programok finanszírozásával bevételei jelentős mértékű növelésére törekedett.⁶ Mégis az ő nevéhez fűződik a család anyagi és társadalmi presztízst erősen befolyásoló kényszerű döntés meghozatala, melynek eredményeképpen 1828-ban zárgondnokság alá helyeztette vagyonát, mivel a felhalmozódott adósságszolgálati terhek, vagyis a kamatfizetési kötelezettségek teljesítésére képtelennek bizonyult, s ezzel egyidejűleg a felmondott tőkék folyósítását sem tudta biztosítani.⁷ A kortárs erdélyi utazó és emlékiró, Újfalvy Sándor (1792–1866) így emlékezett az 1830-as évek elején tett keszthelyi látogatása kapcsán: „Atyjáról, a nagy Festetics Györgyről a legvirágzóbb gazdaság mellett nagy pénzmennyiséget is öröklött. S mégis a magyar botránkozató kövön, Bécsben, pár könnyelmű év alatt kilencmillió adósságba süllyedt el. Jelenleg minden vagyona bírói zár alatt áll. Kastélyán kívül minden egyébről zárgondnok rendelkezik. Ő pedig évenként százötvenezer forintot kap élelmire. A többi jövedelem adósságtörlesztésre fordítatván, mint beszélik, hihetőleg élte fogytáig. S pedig valóságos eszes és tevékeny ember, mindamellert is családja- s nemzetére nézve nem hasznos többé, s legfeljebb is kopár kőszirt, mely csak bús hangot ad vissza. De nem védbástya többé, mint voltak nagy elődei, a Zrínyiek, kiknek a Festeticsekre szállt drága fegyverek s más nagyszerű török ragadományaik a keszthelyi fegyvertárt kitűnővé teszik.”⁸

Az idézet jelzi, hogy Festetics László pénzügyi helyzetének alakulása, a zárgondnokság ténye, a „közjó” ügyéről felelősséggel gondolkodó kortársak számára sem volt közömbös, de természetesen túlzott leegyszerűsítés volna Festetics László döntését csupán költekező életmódjára visszavezetni. Annál is inkább, minthogy a Nyugat-Dunántúl egyik legjelentősebb birtokállománnyal rendelkező főnemesi családfőjéről van szó, s a zárgondnokság kezdeményezésének ideje a 18–19. század fordulójának francia háborúit követő dekonjunkturális időszakhoz is kötődik. Az előbbieken jelzett problematika alapján tehát mindenképpen indokoltnak látszik

KOMÁROMY ANDRÁS: A gróf Festetics család hitbizománnyai. *Történelmi Tár*, VII, 1906/4. 563–582. Festetics György anyagi helyzetének, hitelügyleteinek részletes vizsgálatához: KURUCZ (2006): i. m 539–565. A korszak hazai mezőgazdasági termelésének általános jellemzőihez: KAPOSZ ZOLTÁN: *Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. század fordulóján*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. A Habsburg Birodalom gazdasági fejlődésének áttekintéséhez: SANDGRUBER, ROMAN: *Ökonomie und Politik. Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zum Gegenwart*. Wien, Ueberreuter, 1995.

⁶ KURUCZ GYÖRGY: Tanulmányúton Nyugat-Európában: Gericz Pál georgikoni tanár angliai levelei gróf Festetics Lászlóhoz. *Agrártörténeti Szemle*, XXXIX, 1997/3–4. 655–724.

⁷ A zárgondnokság korabeli törvényi szabályozásához lásd az 1723. évi 47. törvénycikket. A korabeli magyarországi hitelviszonyok problematikájához ma is alapvető munkák: VARGHA GYULA: *Magyarország pénzügyintézetei*, Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvény Társaság, 1885., GRÜNWARD BÉLA: *Széchenyi István magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon 1790–1848*, Pécs, Dunántúl Nyomda, 1927.

⁸ ÚJFALVY SÁNDOR: *Emlékiratok*. Budapest, Szépirodalmi, 1990. 242–243.

a folyóirat szabta kereteknek megfelelően gróf Festetics László adminisztrációjának és anyagi lehetőségeinek áttekintése, melynek révén reményeink szerint az egykori családi levéltár birtokigazgatási és pénzügyi adminisztrációjának iratanyagán alapuló elemzésünkkel hozzájárulhatunk a korabeli dunántúli főnemesi családok helyzetének pontosabb és árnyaltabb megítéléséhez.

Birtokállomány és igazgatás

Alig két évvel az apai örökség átvételét követően, Festetics László utasítására 1821-ben olyan részletes kimutatás készült a birtokállományról és a jövedelmekről, mely világosan megkülönböztette a majorátus részét képező uradalmakat (Keszthely, Balatonszentgyörgy, Csurgó, Szentmiklós, Kemend, Vasvár, Ság, Sopron), az apai szerzeményt (Csáktornya, Turhiscse), az anyja révén reászállt (Szalkszentmárton), illetve az általa szerzett (Berzence) jószágokat.⁹ A hivatkozott irat uradalmakra lebontva 63 pusztát, 91 majorságot, 21 mezővárosi rangú települést, továbbá 175 falut, 37 *compossessoratus*t valamint 103 db szőlőhegyet sorol fel. Érdeemes megemlíteniünk, hogy a keszthelyi uradalomban Keszthely mellett (Zala) Szántó szerepel mezővárosként, Keszthely polgárváros viszont faluként van jegyzékbe foglalva. További figyelemre méltó sajátosság a *compossessoratus*ok jelentős száma, s ennek megfelelően példaként említhetjük a keszthelyi központi uradalmat, melynek területén összesen nyolcat vettek számba, mégpedig Szentandrás, Karmacsot, Sármelléket, Vindornyalakot, Vindornyafokot, Nemesbüköt, Köveskutat és Felsőkustányt. Az allodiális és cenzuális földterületek együttesen 213 912 holdat (1 hold = 1 200 négyszögöl) tettek ki, ami még 118 289 holdnyi erdőterülettel is kiegészült.¹⁰

Apja birtokigazgatási és adminisztrációs rendszeréhez¹¹ képest változást jelentett, hogy Festetics László időszakában egyes uradalmakat ún. prefektúrák szerint, vagyis regionális igazgatási rendszerbe osztottak be, s az írásos jelentéseket, táblázatos kimutatásokat is ennek megfelelően – ugyanakkor a kor szinoptikus adatértelmezési gyakorlatát alkalmazva – kellett benyújtani a központi birtokigazgatási testület, vagyis a Directio számára.¹² A birtokigazgatás szervezeti hierarchiájának

⁹ MNL OL Festetics Lt Központi Birtokigazgatás. Birtokgazdálkodás P 275 2. d. fol. 476–481

¹⁰ MNL OL Festetics Lt Központi Birtokigazgatás. Birtokgazdálkodás P 275 2. d. fol. 189–192.

¹¹ Az adósságokkal terhelt birtokaira visszavonuló Festetics György pénzügyi helyzetének konszolidációjában meghatározó szerepet játszott Nagyváthy János (1755–1819), az 1791-ben kiadott első átfogó, magyar nyelvű mezőgazdasági szakkönyv szerzője. Lásd Nagyváthy 1793. április 2-i jelentését: MNL OL Festetics Lt Központi Birtokigazgatás. Directorátusi Ügyiratok 1793 P 279 3. d. I. fol. 530–533v. Nagyváthy tevékenységéhez az újabb eredményekkel lásd: LUKÁCS GÁBOR: „Nagyváthy, a Festetics-birtok tudós direktora”. In: Lukács Gábor-Kocsondi József (szerk.): *Nagyváthy János emlékkönyv*. Keszthely, Pannon Egyetem Georgikon Kar, 2007, 85–120.

¹² A korabeli európai adminisztrációs gyakorlat különböző aspektusaihoz: BECKER, PETER – CLARK, WILLIAM: Introduction. In: Peter Becker – William Clark (eds.): *Little tools of knowledge. Historical essays on academic and bureaucratic practices*. Ann Arbor/London, University of Michigan Press, 2001. 1–34.

bővítését az indokolhatta, hogy Festetics László gróf az évtized elején további birtoktesteket, uradalmakat vásárolt. Ezek közül legjelentősebb volt a berzencei uradalom megszerzése gróf Niczky Jánostól (1776–1828) 1820-ban.¹³

A prefektúrák működésének pontos körülhatárolásával kapcsolatos rendelkezés egyébként a Directio 1823. május 28-án tartott ülésén született meg, s a harminc pontból álló szervezeti, működési szabályzatot, illetve korabeli elnevezéssel a „Praefecturális Instructio” szövegét Ujj Károly (?–?) directionális fogalmazó öntötte végső formába.¹⁴ A jelzett dokumentum első pontja szerint a prefektus kötelessége volt az irányítása alá eső egység termelésének elősegítése, továbbá minden ingó, ingatlan eszköz, állatállomány, stb. haszonvételének biztosítása. Ugyanígy kötelessége volt a „controllerizált számadásoknak vezetése”, az alkalmazottak, vagyis a tisztek és cselédek eredményes tevékenységének lehetővé tétele, csakúgy mint Festetics László gróf és a Directio utasításainak maradéktalan végrehajtása. A további pontok értelmében folyamatosan be kellett járnia és ellenőriznie a különböző gazdasági egységeket, ispánságokat, pusztákat, stb. Ismernie kellett a kalkulálható robotmennyiséget, vagyis az ennek megfelelő munkaszervezésről szintén gondoskodnia kellett. A tervezhető gyarapodás függvényében számot kellett vetnie a kalkulálható állatállomány növekedéssel, az ellátáshoz szükséges takarmánymennyiséggel. Igen lényeges szempont, hogy a „pénzes erő”, vagyis az alkalmazandó bérmunkások számáról, a kalkulálható költségekről szintén kimutatást kellett készítenie. Mindemellett ellenőriznie kellett a bérletek szerződési feltételeinek betartását, a szezonális feladatok sorában minden áprilisban a határhalmok állapotát, vajon „fortélyos intézetek” történtek-e, illetve augusztusban ellenőriznie kellett az uradalmi mérnökkel az épületek állapotát (még a bérben lévőköt is), s rendelkeznie kellett a javításokról. Novembertől novemberig terjedő időtartamban minden uradalom gazdálkodásának a dokumentált táblázatos kimutatásait el kellett elkészítenie. Gazdasági rendészeti feladatokat is el kellett látnia, vagyis ellenőriznie kellett a beosztott tisztek tevékenységét, így a számadások megfelelő vezetését, hónaponként ülést kellett tartania a tisztekkel, a körleveleket fel kellett olvasatnia.¹⁵

A jelzett 1823. évi directionális ülés határozatot hozott a perceptor tevékenységének pontosabb körülhatárolásáról is, vagyis az egyes uradalmi pénztárosnak a pénzügyi év zárási periódusának megfelelően májusra kellett elkészítenie „incassatoriumát”. Felelt azért, hogy a szerződésbeli fizetéseket beszedje, az eladott árukról jegyzéket állítson össze, vezesse „a Passiva és Activa Capitalisok Consignatióját”, ugyanígy az „Interesseket rendszerént” fizesse, illetve beszedje, továbbá a „rastások” vagyis a hátralékban lévők listáját időben beadja a Directióhoz. Ugyanígy a ki-

¹³ Lásd „A keszthelyi Fő Crediti Cassa pro 1820/21” vonatkozó tételét: MNL OL Festetics Lt Számadások 1820/21 P 276 760. d. XII-9/b/20 No.1

¹⁴ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1824 P 279 134. d. T. II. (nincs folio v. numerus)

¹⁵ Uo. Nem mellékes, hogy a különböző, rossz felszerelésű, szutykos „liberiás cselédek”, az uradalom területén élő, s megfelelő szerződési feltételek mellett alkalmazott „conventionatusok” ellenőrzése, szükség esetén megfeddése, fegyelmezése is az ő feladata volt.

fizetések esetén a „pénzes munkásokat Controlleria mellett” ki kellett hogy fizesse, a kasznárral hetenként elszámolást tartson, de köteles volt „a Conventiós pénzeket az egyéb pénzeketül” jól megkülönböztetni.¹⁶

Ami a gazdálkodás tervezését, irányítási rendszerét illeti, feltűnő sajátosság, hogy az egyes uradalmak termelésének tervezése Festetics László időszakában a Directio inkább koordinatív és ellenőrző tevékenysége mellett, semmint közvetlen irányításával működött.¹⁷ Általánosságban véve viszont megállapíthatjuk, hogy Festetics László a gazdálkodás gyakorlati teendőitől az értékesítésig, sőt az uradalmak rendészeti kérdéseire is kitérve a Directio előterjesztései alapján igen jelentős részt vállalt a közvetlen irányításból. Az 1820. június 7-én Ürményben (Nyitra vármegye) kelt instrukciójában pl. úgy rendelkezett, hogy a Hunyady József (1773–1822) gróftól vásárolt 320 db anyabirkát, 6 db hágató kost a szalkszentmártoni uradalomba hajtsák el, továbbá a Directiót teszi felelőssé, hogy az elhajtásig elhulló állatokat az eladó megfelelő minőségben pótolja. Az útvonal szerint Vác és Pest érintésével kellett hajtani az állatokat, de Pesten „sehol se állapodjanak meg, a linea [a pesti városfal – K.Gy.] körül folyvást hajtassanak, és egyáltalában semmi szín alatt másoknak ne mutogassanak.”¹⁸

A szántóföldi növénytermesztés vonatkozásában a modern agrotechnika és művelési rendszerek megfelelő alkalmazását bizonyítja 1821. június 28-án kelt instrukciójának hetedik pontja, melyben úgy rendelkezett, hogy „[...] a Fenéki Gazdaságnál bé hozott 8. szakaszos Turnusnál a trágyába vetett lednek után, őszi búza, és közébe tavasszal lóherrel, az árpa pedig őszi búza után, melly 2. esztendő lóheres földbe jön, vettethessen, és így ott őszi gabonára tétessen szer”.¹⁹ Az 1822. február 1-jén kelt instrukciójának egyik fontos meghagyása volt, hogy a prefektus és a direktor a vizitációkat nagyobb figyelmességgel végezze, mert az ollári uradalomban a tolvajlást az uradalmi ügyész leplezte le. Ugyanilyen súlyúnak ítélte, hogy április végéig a tisztek a gazdasági és erdei „topografica leírásokat okvetetlen bé-küldjék”, továbbá, ha az udvari tisztség valakit a szolgálatába fogad, az előző alkalmazójánál a magatartásáról tudakozódjon, s az „Attestatumokkal ne elégedjen meg”.²⁰

A gróf heti rendszerességgel küldött, sokszor terjedelmes írásos utasításai viszont az előterjesztések vonatkozásában rendkívül komoly információs bázist feltételeztek, s ennek megfelelően a Directio az egyes uradalmaktól időről időre meghatározott rendszer és szempontok alapján gyűjtötte be az információkat. Az egyes ágazatonként előírt egységes adatgyűjtési gyakorlat, illetve hatékony adminisztrációs rendszer alkalmazása figyelhető meg pl. az uradalmak erdeinek gondozása, a faigények, az elvégzett vagy ütemezett munkák nyilvántartása céljából rendsze-

¹⁶ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1824 P 279 134. d. T. II. (nincs folio v. numerus)

¹⁷ Lásd Palleta György (?-?) inspektor négy prefektúrára vonatkozó táblázatos összeállítását. MNL OL Directorátusi Ügyiratok 1828 P 279 159. d. T. II. (nincs folio v. numerus)

¹⁸ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1821 P 279 118. d. T. II. fol. 149–149v.

¹⁹ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1821 P 279 124. d. T. II. fol. 175v.

²⁰ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1822 P 279 129. d. T. II. (nincs folio v. numerus)

resen összeállított „Gehorsamster Forstamtsbericht” táblázatos kimutatásaiban.²¹ Ugyanitt fontos megjegyeznünk, hogy Festetics László idejében különösen nagy gondot fordítottak az egyes uradalmak állatállományának megfelelő állategészségügyi ellenőrzésére, a rendszeres oltásra, melyet a Georgikon professzora, Liebbald Gyula (1780?–1846) állatorvosnak a Directio számára készített összeállítása is példáz. Liebbald 1821. június 20-án kelt jelentéséhez csatolt harmincegy pontos elabórátuma szintén a rendszerezett adatszolgáltatás gyakorlatát tükrözi, mely előképét tekintve Magyarországon az állategészségügyi helyzetről egységes rendszer szerint készített fizikus orvosi jelentésekre vezethető vissza.²²

Festetics László időszakához köthető újítás, és így az uradalmak működését közvetve befolyásoló tényezőként értékelhetjük az 1822. február 2-i utasítást, mely az uradalmak alkalmazotti állományát, egészségügyi ellátását érintette. A hivatkozott instrukció az uradalmakat három osztályba sorolta, s ennek megfelelően 100, 80 és 60 váltóforintot²³ (továbbiakban: vft) rendelt elkülöníteni az alkalmazottak, így az állandó „conventionatusok” gyógyszerellátásának biztosítására. A gróf meghagyta azt is, hogy amennyiben a beteg nem veszi be az orvos által előírt orvosságot, úgy az uradalmi adminisztráció a többi költséget nem viseli, illetve figyelmeztessék az orvost, hogy „a drága orvosságok praescriptiójátul ezen cassát megkémélje”. Az ellátásból viszont kivételnek azok, akik „rendetlen vagy buja életet viselvén, nyavalájoknak önnön okai”, vagy betegségüket saját elővigyázatlanságuk okozta.²⁴ A gróf felelősségérzetének, vagy ha úgy tetszik „emberi együttérzésének” figyelemre méltó példáját találjuk az 1822. június 25-én Bécsben kelt instrukciójában. Minthogy Brunner József vincellér fiát vadászatban agyonlőtték, nyomozást rendelt el: „[...] ki légyen az, ki tilalmam ellen azon embert, a ki a könyörgőnek [t.i. Brunner] fiát agyon lőtte, s aki másképp is tolvaj vadász is”, illetve úgy rendelkezett,

²¹ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1822 P 279 129. d. T. II. (nincs folio v. numerus). Matthias Krug (?–?) vasvári vagy Czékus Dániel (?–?) ollári fővadász a következő kérdések alapján készítette el 1822. január havi jelentését: „Wo, wann und welche Waldungen sind in diesem Monat bereiset worden? Ob die subalterne Waldhüttern wisitirt wurden? Was für Unterschleife Waldschaden oder andere Mißbräuche hat der selbe in Forst und Jagdwesenwahrgenommen? Was ist in der Pfluge-Kultur und Holzungen geschehen? Was ist in der Holz und Übrigen Waldnutzungen in diesem Monat geschehen?”

²² „Praktische Wahrnehmungen über die Schafblattern und Ihren Impfung” MNL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1821 P 279 124. d. T. II. fol. 162–163v. Vö.. KRÁSZ LILLA: „Az adatoktól az információig, az információtól a tudástermelésig. Az egészségügyijelentés-írás gyakorlata(i) a XVIII. századi Magyarországon”. *Századvég*, 2013/70. 166–171.

²³ Az 1811-es, majd az 1816-os központi pénzügyi rendelkezések nyomán a „bankó tzédulát” meghatározott árfolyam szerint, az úgy nevezett „bécsi scala” alapján váltották át, s ennek árfolyamát a lapok rendszersen közölték. Az átlagos arány az ezüst vagy „pengő pénz” váltó egységére számítva 24 ezüst krajcárral számolható váltóforintonként. A korszak pénzügyi sajátosságainak áttekintéséhez lásd VARGHA: i. m. 8–10.

²⁴ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1822 P 279 129. d. T. II. (nincs folio v. numerus)

hogyan „egyébiránt a fiscalatus azon legyen, hogy az ki a szerencsétlen iffjunak halálát okozta, nem tsak a homagiumot, hanem a temetésbéli költségeket megfizesse.”²⁵

Mindamelletts diszfunkcionális jelenségekre is találunk példát, vagyis volt olyan eset, amikor a Directio egyes szakalkalmazottak számára nem biztosított megfelelő feltételeket, s ezért távozni kényszerültek. Johann Fanzler (?–?) pincemester 1822. október 2-án Palleta György inspektorhoz intézett levelében azzal indokolja távozási szándékát, hogy a deputatumba adott bor nélkül nem tudja vállalni a szolgáltatást. Jóllehet a szerződése szerint két marha tartására van engedélye, s amennyiben lenne segédje akár három marhát legeltethetne az uradalmi réteken, viszont nincs istállója, s ezért egy gondozó tartása külön kiadást jelent számára, az éves készpénzfizetéséből pedig nem tud külön alkalmazottakat felfogadni.²⁶ A Festetics György révén különböző nyugat-európai országok kertkultúráit tanulmányozó Bene Gergey (?–?) udvari főkertész távozása szintén komoly veszteséget jelenthetett, bár távozását követően a georgikoni kertészet, a botanikus kert, illetve a kastély kertjével kapcsolatos munkáját Lehrmann József (1791–1845) folytatta. Lehrmann Festetics László révén maga is több évig tanult külföldön, s a georgikoni szakoktatásban hasznosított tapasztalatait a német fejedelemségekben, Németalföldön, Angliában, s Franciaországban alapozta meg.²⁷

A birtokigazgatás és a tisztikar állományát érintő drasztikus változásra az évtized végén került sor, amikor az adósságszolgálati és tőketörlesztési kötelezettségek teljesítésére képtelen Festetics László önkéntes zárgondnokságot, modern értelmezéssel csődvédelmet kényszerült kérni maga ellen. A választott *sequestri curatorral*, vagyis Mezőszegedi Szegedy Ferenc (1786–1848) cs. k. kamarással, Szabolcs vármegye főispáni adminisztrátorával 1828. április 12-én kötött, tizenkét pontból álló egyezség figyelemre méltó sajátossága, hogy nem csak a jogosultságokat, továbbá a jövedelmek felhasználására, a tőke- és kamattörlesztésekre vonatkozó feltételeket szabja meg keretszerződés formájában, hanem elviekben kitér a gazdálkodás és adminisztráció gyakorlatára is.²⁸ A szerződés negyedik pontja szerint „Szabad-

²⁵ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1822 P 279 129. d. T. II. (nincs folio v. numerus)

²⁶ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1822 P 279 129. d. T. II. (nincs folio v. numerus)

²⁷ Benét 1821-ben Festetics László még pénzjutalomban részesítette, de utóbb egy mérnökpraktikáns panaszos levelet intézett a Directióhoz, miszerint a főkertész megszegyenítette a béreseket előtt. Bene távozásában azonban inkább az anyagiak játszottak szerepet, hiszen 1825. február 19-én a Directióhoz intézett levelét „kerti ingenieur s több nagy érdemű uraságok kertyei Inspectorá”-ként jegyzi, s megemlíti, hogy jelenlegi alkalmazásában napi 5 vft (1 váltóforint – 24 konvenciókrajcár) a fizetése, s az uraságnál „szabad asztala” van. MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1821 P 279 124. d. T. II. (nincs folio v. numerus), MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1825 P 279 144. d. T. II. (nincs folio v. numerus). Lehrmann tanulmányútjához: KURUCZ GYÖRGY: „Válogatás Gerics Pál georgikoni tanár nyugat-európai jelentéseiből és leveleiből”. *Fons*, XIII, 2006/ 2. 247–248.

²⁸ MNL OL Festetics Lt Festetics László iratai. Zárgondnoksággal kapcsolatos iratok 1806–1847 P 248 5. d. fol. 7–10v. Az 1828. április 12-én Bécsben kelt szerződést tanúként gróf Nádasdy Mihály (1775–1854) titkos tanácsos, későbbi államminiszter, valamint gróf Reviczky Ádám (1786–1862), ekkor még magyar alkancellár jegyezte. A zárgondnokságot illetően betérjesztett kérelemhez ld.: MNL OL Festetics Lt A család egyetemét illető iratok P 236 93. d. fol. 25.

ságában áll a Sequester Úrnak az is, hogy Jóságaim Directiojával előre értekezvén, mind azon hasznos megkémélléseket meg tehesse, mellyeket be látása szerént jóknak fog találni.”²⁹ A zárgondnok a hivatkozott negyedik pont alapján azonnal megtette az általa szükségesnek tartott lépéseket, s a korábbi egységes adminisztrációs gyakorlatot kihasználva 1828. április 23-án körlevelet küldetett ki a Directióval, melynek értelmében az egyes uradalmak tisztjeitől javaslatokat kértek a termelés, továbbá a bevételek növelése, illetve a költségek csökkentése érdekében. A zártartó racionalizálást célzó rendelkezései azonban nem csak az egyes uradalmak allodiális gazdálkodását, termelési kapacitását befolyásoló döntésekben nyilvánult meg, hanem a Directiót, illetve egy-egy uradalom adminisztrációjának alsóbb és felsőbb szintjein alkalmazott személyeket is érintették. Festetics László ekkor vált meg Palleta György inspektortól, vagyis a zárgondnok eljárása számos tiszti egzisztenciát érintett.

Ami a létszámcsökkentés mértékét illeti, ennek arányát valamennyi uradalom esetében 30%-ra tehetjük, de ez az arány tükröződik a Directio fizetési lajstromainak összevetésekor is. A tisztikar, a szolgálattelvők és egyéb alkalmazottak létszám- és illetményváltozásait az évenként összeállított „Status Personalis Officialium et Servitorum” alapján rekonstruálhatjuk. A huszonhét tételt tartalmazó „Directionális Tiszteknek és Cselédeknek pro prima angaria 820 kifizetett Salariumaiknak Tabellája” tájékoztatása szerint Festetics László 1820-ban három hónapra összesen 7 375 vft-ot fizetett az alkalmazottaknak, a tisztek mellett beleértve a fogalmazókat, a családi orvost, vagy éppen a kéménytisztítót.³⁰ A Directio valamennyi tisztségviselője és a kisegítő személyzet éves fizetése ekkor összesen 28 563ft-ot tett ki váltó forintban számolva.³¹ A „Directionális tiszteknek és egyéb individuumoknak” összesített elszámolása szerint a tiszteket és szakalkalmazottakat (pl. orvos, mérnök) magában foglaló központi birtokigazgatási szerv 1824-ben az irodával együtt összesen 24 főből állt.³² Szegedy Ferenc zárgondnok rendelkezése nyomán az 1828. december 4-én kelt directionális fizetési tabella már csak 14 tiszti tételt tartalmazott, s ennek megfelelően az összesített éves fizetés 17 264 vft-ot tett ki.³³

Összességében megállapíthatjuk, hogy Festetics László birtokigazgatási rendszere az apai örökség átvételétől számított egy évtizeden belül több olyan változtatáson ment keresztül, mely a szervezeti szinteket, illetve a tiszti állomány egészét is érintette. Az egyes uradalmak prefektúrák alá rendelése azonban nem az ágazati termelési technikák minőségi javítása, hanem pusztán adminisztratív, birtokkor-

²⁹ Uo. fol. 17v.

³⁰ MNL OL Festetics Lt Számadások 1819 P 276 759. d. XII-9/b/19-No. 296

³¹ A francia háborúk során bekövetkezett magyarországi devalvációk, a „bécsi kurzus” változásainak hátteréhez lásd: STIASSNY, PAUL: *Der Österreichische Staatsbankrott von 1811*. Wien–Leipzig, Alfred Höltner K. u. K. Hof- und Universitätsbuchhändler, 1912; BÜKY JÓZSEF: *Ausztria papírpénz kibocsátásának története a XVIII. század közepétől 1850-ig (különös tekintettel Magyarországra)*, Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt, 1937.

³² MNL OL Festetics Lt Számadások 1824 P 276 761. d. XII-9/b/21-No. 551

³³ MNL OL Festetics Lt Számadások 1828/29 P 276 765. d. XII-9/b/25-No.118

mányzati felügyeleti rendszerét érintette. Az 1828. évi zárgondnoki intézkedések egyik fő eleme azonban a közvetlen működési költségek csökkentése volt, s ez az alsóbb irányítási szintektől a legfelső szintű adminisztrációs szervezet létszámcsökkentését is maga után vonta. Ugyanakkor nem vitás, hogy a zárgondnok utasítására 1828. május elején kelt „projectált státus” a rövid távú piaci igényeknek megfelelően igyekezett átalakítani az állattenyésztést. Miközben a szántóföldi növénytermesztésre, a vetésterület nagyságára nézve nem tervezett különösebb változtatást Szegedy, addig uradalmanként akár 30–50%-al is csökkentették a szarvasmarha állományt, sőt a presztízis célokat szolgáló, 397 lovat számláló ménes állományát is 89 darabbal csökkentették. A 40 000 darabot is meghaladó juhállományt viszont 10 000 darabbal kívánta növelni a zárgondnok.³⁴

Készpénzbevételek és fizetőképesség

Magától értetődően az adminisztráció és a gazdálkodási gyakorlat hatékonysága az egyes uradalmi pénztárak által a keszthelyi fő-hitelpénztárba befizetett összegek nagyságán mérhető leginkább. Ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy az egyes uradalmak önálló működési kiadásainak leszámítását követően került sor a keszthelyi központi pénztárba történő tiszta jövedelemként „administrált” befizetésekre. Az 1820/21-es pénzügyi év 1821. július 30-án jegyzett összesítése szerint a keszthelyi központi pénztár 109 875 ft ezüst valamint 402 620 ft „bankó czédulában” számított bevételt regisztrált (krajcárok nélkül). A fenti összegek tekintetében az adott periódusban az uradalmak összesített befizetései, vagyis a működési költségek és egyéb befektetések levonása után ezüstben számolva 69 324 ft-ot tettek ki, papírpénzben pedig 260 250 ft-ot.³⁵ Az 1822/23. pénzügyi év regisztrált összebevételei ezüstben 39 990 ft-ra rúgtak, míg papír pénzben 465 723 ft-ra.³⁶ Ezekből az összegekből valamennyi uradalom 17 907 ft-nyi ezüsttel, illetve 292 775 vft-tal részesedett.

Festetics László bevételei, s így természetesen az uradalmakból „administrált bevételek” feltűnő megcsappanása figyelhető meg az 1823/24-es pénzügyi év esetében, hiszen a fenti összegekhez képest ezüstben 17 157 ft-ot, illetve „bankó czédulában” 304 061 ft-ot regisztrált a keszthelyi „crediti cassa”.³⁷ A ténylegesen agrártermelésből származó részesedés, vagyis az uradalmi pénztárak „erogatója” a fentieknek megfelelően 7 832 pft, illetve 193 045 vft-nyi összeg volt. A legtöbb jöve-

³⁴ MNL OL Festetics Lt Directorátusi Ügyiratok 1828 P 279 159. d. T. II (nincs folio vagy numerus)

³⁵ MNL OL Festetics Lt Számadások 1820/21 P 276 760. d. XII-9/b/20-No.1. Az erdei termékek iránti kereslet sajátos példajaként említhetjük, hogy az uradalmak erdeiből felvásárolt gubacs 32 790ft (ezüst) értékű bevételt tett ki.

³⁶ MNL OL Festetics Lt Számadások 1822/23 P 276 761. d. XII-9/b/21-No. 93.

³⁷ MNL OL Festetics Lt Számadások 1823/24 P 276 762. d. XII.9/b/22-No. 1.

delmet biztosító három uradalom befizetései az adott pénzügyi években az általános trendnek megfelelő arányokat mutatják:

I. táblázat. (Forrás: MNL OL Festetics Lt Számadások 1820/21 P 276 760. d. XII-9/b/20-No.1., MNL OL Festetics Lt Számadások 1822/23 P 276 761. d. XII-9/b/21-No. 93., MNL OL Festetics Lt Számadások 1823/24 P 276 762. d. XII.9/b/22-No. 1.)

Uradalom	1820/21	1822/23	1823/24
Csurgó	4 895 pft 74 959 vft	2 904 pft 38 765 vft	180 pft 23 040 vft
Csáktornya	9 164 pft 79 606 vft	10 531 pft 66 079 vft	7 430 pft 57 109 vft
Keszthely	– 28 300 vft	1 258 pft 37 541 vft	– 13 943 vft
Összesen	14 059 pft 182 865 vft	14 693 pft 142 385 vft	7 610 pft 94 087 vft

Az uradalmak befizetéseinek egyértelmű visszaesése magától értetődően az általános piaci, felvásárlási feltételekre vezethető vissza.³⁸ Nem kétséges azonban, hogy hirtelen kritikussá váló értékesítési feltételek esetén, vagyis váratlanul és jelentős mértékben megváltozó keresleti és felvásárlási körülmények mellett, még minőségi agrotechnikai és állattenyésztési gyakorlat ellenére is időbe telik a megfelelő ágazati adaptáció, az elmaradó bevételek pótlása. Ugyanígy fontos hangsúlyoznunk, hogy a korábban részletesen is ismertetett adminisztrációs gyakorlat, az alkalmazott művelési rendszerek, az állattenyésztési, állattartási gyakorlat, az állategészségügyi eljárások színvonala, stb. alapján – legalábbis a hazai viszonyokhoz képest – aligha tekinthető elmaradottnak Festetics László birtokgazdálkodása, főként ha figyelembe vesszük, hogy a Georgikon tanárai révén a külföldi tudományos intézetekkel, kiemelkedő szakemberekkel kiépített kapcsolatrendszer a termelés mennyiségi és minőségi mutatóit egyaránt befolyásoló új ismeretek adaptációját is biztosította.

Természetesen az uradalmak jövedelemként adminisztrált befizetéseinek tényleges arányait és jelentőségét alapvetően az uradalmak kiadásai, azaz a működési költségekkel összevetve értékelhetjük leginkább. Az alábbi táblázat³⁹ a három legjelentősebb uradalomnak az apai örökség átvételétől az 1824. évi drasztikus bevételi visszaesésig számított kiadási összegeit tartalmazza váltó forintban (krajcárok nélkül) számolva:

³⁸ Josef Kulischer klasszikus gazdaságtörténeti művében utal a cereáliák felvásárlási árának drasztikus visszaesésére: KULISCHER, 1965. 424. A szigetországi trendhez összehasonlításként: MITCHELL – DEANE, 1962. 487–489.

³⁹ Ezúton szeretném megköszönni Lukács Gábornak, hogy a P 276 974 d. adatsoraira felhívta a figyelmet.

2. táblázat. (Forrás: MNL OL Festetics Lt Központi Birtokigazgatás. Zárszámadások 1814–1866 P 276 974 d. XII–12)

Uradalom	1820/21	1821/22	1822/23	1823/24
Keszthely	257 118 vft	168 520 vft	136 558 vft	89 150 vft
Csurgó	159 556 vft	174 450 vft	95 770 vft	75 673 vft
Csáktornya	209 117 vft	245 867 vft	159 860 vft	318 vft

A fenti táblázatokban foglalt adatok összevetésekor egyértelműen kiviláglik, hogy a központi keszthelyi uradalom, a fő-hitelpénztárba befizetett tiszta jövedelmek összegéhez képest arányaiban jóval nagyobb költségösszeget regisztrált az adott periódusban. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a központi birtokigazgatás költségtelei, csakúgy mint az ún. „udvari cassa”, vagyis a keszthelyi kastéllyal kapcsolatos luxuskiadások, másrészt az évtized elején folytatott sági és keszthelyi építkezések kiadási összegeinek jelentős hányada a keszthelyi uradalom költségvetését terhelte. Jellemző módon tehát a keszthelyi uradalom „jövedelemként adminisztrált” összege az 1820/21-es pénzügyi évben a kiadások összegéhez képest alig haladja meg a 11%-os arányt. További feltűnő sajátosság, hogy miközben a csáktornyai uradalom részéről regisztrálják a legjelentősebb jövedelmeket, ez az uradalom az, amelyik a legnagyobb költségráfordítással működött, viszont az évtized közepéig arányaiban ennek az uradalomnak a költségei csökkentek a legkevésbé a két másik uradalomhoz képest. A tiszta jövedelemként regisztrált összegek csökkenése természetesen maga után vonta az említett uradalmak működési és beruházási költségeinek csökkenését is, de amíg a csurgói uradalomban az 1820/21-es, illetve az 1823/24-es pénzügyi év viszonylatában ez mintegy 50%-os arányt tett ki, addig a csáktornyai uradalom esetében mindössze 28%-os aránnyal számolhatunk.

A fenti adatsorokhoz képest azonban némi pozitív elmozdulással szembesülünk az 1826/27-es pénzügyi év bevételi összegeinek vizsgálatakor, figyelembe véve azt a tényt is, hogy ekkor már nem regisztráltak ezüst vagy konvencióos pénzben számított bevételt:

3. táblázat. (Forrás: MNL OL Festetics Lt Számadások 1826/27 P 276 764. d. XII–9/b/24–No. 1)

Uradalom	pft	vft
Csurgó	–	41 722
Csáktornya	–	94 773
Keszthely	–	100
Összesen		149 595

A csáktornyai uradalom mintegy 40%-al múlta felül a korábbi befizetési arányát, azonban a keszthelyi uradalom esetében egyértelmű a stagnálás, a csurgói esetében

pedig alig néhány százalékos javulás figyelhető meg. Jegyezzük meg, hogy az adott pénzügyi évben a csáktornyai uradalomnál 145 023 vft, a keszthelyinél 115 591vft, a csurgói esetében pedig 88 717 vft kiadást regisztráltak.⁴⁰

Az ágazatonként regisztrált összegek a három legtöbb bevételt generáló uradalom esetében a következőképpen alakultak:

4. táblázat. A keszthelyi uradalom ágazatonkénti bevételei (váltó ft-ban krajcárok nélkül) (Forrás: MNL OL Fesztetics Lt Központi Birtokigazgatás. Zárszámadások 1814–1866 P 276 974 d. XII–12)

Ágazat	1820/21	1822/23	1823/24	1824/25
Gabona	4 943ft	1 298ft	850ft	862ft
Bor	61 349ft	40 042ft	22 280ft	34 258
Gyapjú	26 053ft	34 203ft	37 842	32 051ft
Erdők	32 255ft	23 180ft	16 482ft	11 031ft
Marha	14 025ft	15 747ft	1 593ft	4 933ft

5. táblázat. A csáktornyai uradalom ágazatonkénti bevételei (váltó ft-ban krajcárok nélkül) (Forrás: MNL OL Fesztetics Lt Központi Birtokigazgatás. Zárszámadások 1814–1866 P 276 974 d. XII–12)

Ágazat	1820/21	1822/23	1823/24	1824/25
Gabona	37 044ft	22 586ft	7 963ft	15 389ft
Bor	23 368ft	11 306ft	18 209ft	12 836
Gyapjú	27 693ft	19 825ft	23 734ft	27 525ft
Erdők	8 396ft	12 688ft	7 473ft	7 212ft
Marha	17 164ft	12 439ft	9 783ft	835ft

6. táblázat. A csurgói uradalom ágazatonkénti bevételei (váltó ft-ban krajcárok nélkül) (Forrás: MNL OL Fesztetics Lt Központi Birtokigazgatás. Zárszámadások 1814–1866 P 276 974 d. XII–12)

Ágazat	1820/21	1822/23	1823/24	1824/25
Gabona	76 437ft	32 255ft	24 070	24 516ft
Bor	31 191ft-	10 023ft	3 202ft	9 332ft
Gyapjú	35 394ft	18 897ft	20 375ft	23 772ft
Erdők	7 457ft	3 697ft	13 892ft	4 467ft
Marha	21 677ft	5 310ft	4 948ft	662ft

⁴⁰ MNL OL Fesztetics Lt Számadások P 276 974. d. XII–2 fol.18v–19

A fenti adatsorok összevetése alapján egyértelműen kiviláglik, hogy az adott periódusban a regionális, földrajzi, és egyéb természetes adottságoknak köszönhetően változtak az ágazati bevételek. Gabonatermesztésből a csurgói uradalom rendkívül komoly összeget, összesítve 157 278 vft-ot, a csáktornyai uradalom 82 982 vft-ot, a keszthelyi uradalom viszont alig 7 953 vft-ot generált. Ezt ellensúlyozza viszont a borból származó bevételek alakulása, hiszen a keszthelyi uradalom 157 929 vft-ot, a csáktornyai 65 719 vft-ot, míg a csurgói uradalmi pénztár mindösze 53 748 vft-nyi bevételt produkált. Önmagáért beszél az a tény, hogy a két utóbbi uradalom borból származó bevételeinek értéke alig több mint 60%-át teszi ki a keszthelyi uradaloméénak.

A gyapjúból származó bevételek viszont nem mutatnak ilyen jelentős eltéréseket, hiszen a keszthelyi uradalom esetében ez az összeg 130 149 vft-ra, a csáktornyai esetében 98 752 vft-ra, míg a csurgói uradalom esetében 98 438 vft-ra rúgott. Az uradalmi erdőkből, illetve a nagyállattartásból származó bevételek alakulása viszont feltűnő módon elmarad az előbbi ágazatok jövedelmezőségéhez képest, bár az évtized elején a marhatartás még mindegyik uradalom esetében jelentős összegeket generált.

Ami Szegedy Ferenc zárgondnoki tevékenységének kétéves periódusra számított gazdálkodási eredményeit illeti, a Zala vármegyei vizsgálóbizottság számára 1830. január 11-i dátummal jegyzett kimutatásai szerint a „Jószágokon tett javítások által is ide csatolt jegyzés szerint a Zártartóság beállításától fogva 35 506ft 41xrt tettek Conv. ezüst pénzben. Hasonlóul szaporodott ezen idő folytában a birkák száma is, [...] a Zártartóság kezdetén 57 104 darabot tett, most pedig 69 174 darabot [...]”⁴¹ A bevételeket érintő racionalizálással, így többek között a tisztikar, a szolgálattevők létszámának csökkentésével, a gróf egyéni kiadásainak megkurtításával, stb. tett „megkéméllések” összege 216 943 ft-ra rúgott „bankó czédulában”, míg az uradalmakból származó bevételeket az előző pénzügyi év eredményei alapján 668 168 vft-ban határozta meg.⁴² Természetesen bármilyen impresszívnek tűnik ez az adat, Festetics Lászlónak ebből kellett fedeznie a különböző adósságszolgálati terheket, s mindezek levonása után „a M[é]l[tósá]gos Gróf Úr Familiája tartására és a tőkepénzek lassanként való fizetésére esztendőnként” konvencióos pénzben számítva 162 361ft-nyi összeg állt rendelkezésére.⁴³

⁴¹ MNL OL Festetics Lt Festetics László iratai. Zárgondnoksággal kapcsolatos iratok 1806–1847 P 248 5.d. fol. 86.

⁴² Uo. fol. 100.

⁴³ Uo. fol. 86.

Összegzés

A Festetics család keszthelyi ágának birtokigazgatási rendszerében a tisztek funkcionális és hatásköri eljárását, napi gyakorlatát az 1790-es években kialakított általános instrukció szabta meg. Miután Festetics László átvette apai örökségét, kiterjedt birtokainak adminisztrációjában, gyakorlatában módosításokat vezetett be. Uradalmait regionális igazgatási egységekbe osztotta, s az így létrejött négy prefektúra vezetője a naptári év végén nyújtotta be a következő év gazdálkodási, termelési, munkaszervezési terveit, melyeket természetesen a központi birtokigazgatási testület, a Directio a gróf személyes ellenőrzését követően hagyott jóvá és igazolt vissza. Festetics László időszakában a meghatározott standard szerint kialakított táblázatos kimutatások rendszere tovább bővült, aminek köszönhetően a Directio átfogó információs bázis alapján tehette meg javaslatait, illetve készíthette el a különböző előterjesztéseket a gróf személyes gazdasági, fejlesztési vagy éppen értékesítési döntéseinek megkönnyítése érdekében.

Fontos megjegyeznünk, hogy a Festetics birtokok allodiális termelésének technikai, technológiai gyakorlata az újkori angol agrárforradalom eredményinek adaptációjára épült, s a nyugat-európai állattenyésztési, állategészségügyi, természettechnikai eljárásokat a Georgikoni tangazdaságban, vagy az egyes uradalmak adottságainak megfelelően igyekeztek alkalmazni. A magyarországi viszonyokhoz képest mindenképpen modernebb termelési gyakorlat ellenére azonban az 1820-as évek közepén az értékesítési lehetőségek jelentősen romlottak. Festetics László bevételei oly mértékben megcsappantak, hogy kezelhetetlenné váló adósságszolgálati terhei miatt kénytelen volt zárgondnokságot kérni maga ellen. A megfelelő szerződéses feltételek kidolgozását követően 1828 áprilisától Szegedy Ferenc vette át a birtokok irányítását. Racionalizálási döntéseivel, továbbá közvetlen, rövidtávú fejlesztésekkel, további hitelfelvételekkel sikerült konszolidálnia Festetics László anyagi helyzetét, s ily módon ha a korábbi hitelek tőkéinek tömeges törlesztésére nem is volt képes, a jegyzett adósságok utáni kamattörlesztések biztosítva voltak.

Kulcsszavak

A Festetics család keszthelyi birtoka, ésszerű gazdálkodás, vagyonkezelés, adósság, adósságszolgálat, fellendülés, gazdasági hanyatlás, zárgondnokság, fizetőképesség

Abstract

Estate Management and Liquidity: the Finances of Count László Festetics in the First Decades of the Nineteenth Century

Count László Festetics (1785–1846) inherited large estates in Transdanubia. His father, Count György Festetics (1755–1819) was not only the founder of the first steward training college, thereby providing trained agriculturists and stewards for Hungary's most important sphere of production, but bequeathed a well-managed system of domains and consolidated fam-

ily finances to his son. The debt level of the Festetics family was outstanding among the Hungarian aristocratic families at the end of the eighteenth century. However, the ensuing boom of the Napoleonic wars as well as the combined effects of the government's devaluation patents issued in 1811 and 1816, whereby previous loans granted in silver or gold were converted to bank notes and treasury vouchers according to a daily rate of exchange, largely contributed to the rise of the Festetics family. Nevertheless, the depression of the 1820s adversely affected Count László Festetics's financial status resulting in the sequestration of his estates. This paper is meant to present a general view of contemporary estate management of one of Hungary's foremost aristocratic families as well as arguing that it was not exclusively due to Count László Festetics's high-handedness and lavish life style which inevitably brought about the introduction of such drastic measures, but the concomitant effects of a depression also contributed to the substantial deterioration of his finances thereby failing to maintain the required level of servicing his outstanding debts.

Keywords

Keszthely branch of Festetics family, rational farming, estate management, debt, debt servicing, boom, depression, sequestration, liquidity